

Boross István

A raktári jegyzék metamorfózisa

Bevezetés

A bevezető gondolatok között először azt kell megemlítenem, hogy 2014-ben elektronikus formában tettük közzé¹ szerzőtársammal, dr. Juhász Zoltánnal, a veszprémi Pannon Egyetem informatika tanárával közösen írt tanulmányunkat „A raktári jegyzékek elektronikus megjelenítése és kezelése” címmel.² Az akkor leírtak ma is aktuális kérdéseket boncolgattak. Az azóta eltelt öt évben részben ugyan bekövetkeztek az akkor előre jelzett változások, illetve megerősödtek egyes tendenciák, de gondolataink nem váltak elavulttá, sőt öt évvel ezelőtti várakozásainkhoz képest a szakma elméleti szempontból kevésbé foglalkozott a kérdéssel, és azóta sem gondolta újra a raktári jegyzék problematikáját. Ugyanakkor ellentmondásos (vagy épp jellemző?) módon az egyszeri levéltáros annál többet foglalkozik napi munkája során a kérdés gyakorlati oldalával, elvi útmutatást azonban ritkán kap. Valamiért a raktári jegyzékek kérdése (tegyük hozzá: mint ahogyan a hasonló elméleti levéltártani kérdések) leginkább csak informális szakmai egyeztetéseken és beszélgetéseken kerülnek elő. Ezen gondolatok jegyében ajánlom az olvasó figyelmébe a 2014-es tanulmány levéltárszakmai részének rövidített és aktualizált verzióját.³

¹ A tanulmány eredetileg a Veszprém Megyei Levéltár honlapján a <http://www.veml.hu/leveltar/id-354.html> címen jelent meg 2014. június 2-án. A munka az NKA támogatásával készült.

² A levéltári informatikai fejlesztések terén a Veszprém Megyei Levéltár és a Pannon Egyetem Műszaki Informatikai Karának Villamosmérnöki és Informatikai Rendszerek Tanszéke együttműködése 2008-ban indult. A kezdetektől az egyik frekvencián informatikai probléma, amelyre a levéltárosok és az informatika tudományának egyetemi kutatói együtt keresték a választ, a levéltár elektronikus formában rögzített raktári jegyzék állományának adatbázisba rendezése, a raktári jegyzékekkel végzett munkafolyamat informatikai támogatása volt. A közös munka első állomásaként a Veszprém Megyei Levéltárban 2011-ben mutattuk be a raktári jegyzékek kezelését biztosító program első változatát. (Pintér, 2010.) Ennek a projektnek a tapasztalatait felhasználva 2012-ben újabb kísérleti program fejlesztéséhez fogtunk. (Kemencsik, 2012.) 2014-ben a levéltár–egyetem együttműködés során egy olyan adatmodell és koncepció létrehozása lett a cél, amelyet nyílt forráskódú, a hosszantartó archiválást elősegítő technológiákkal hozunk létre. Alapvető követelménynek tekintettük a rugalmasság elvének megvalósítását, egyrészt a bővítés lehetősége, másrészt a könnyű konvertálhatóság révén. Juhász Zoltánnal együtt akkor úgy véltük, hogy az általunk javasolt elképzelés alkalmazása a levéltárak beclésünk szerint százezres nagyságrendű raktári jegyzék állományának optimális elektronikus megjelenítéséhez és adattartalmának legjobb kiaknázásához vezethet.

³ Előrebocsátom, hogy tanulmányomban gyakran használok Veszprém megyei példákat, mivel ezeket ismerem a legjobban. Azonban bízom benne, hogy ez a tény a munka szakmai objektivitásán nem ejt csorbát.

A magyarországi levéltárak segédletkészítési gyakorlatának legalapvetőbb és a mindennapi munka során megkerülhetetlen terméke évtizedek óta a raktári jegyzék. Bár a jogszabályok és a levéltártani szakirodalom klasszikusan a nyilvántartási célú segédletek, több esetben egyenesen a nyilvántartások közé sorolja a raktári jegyzéket,⁴ mégis e segédlettípus szinte már megszületésétől kezdve paradox módon kutatási és tájékoztatási célú használattal is bírt. A raktári jegyzékek évtizedek alatt felhalmozott gazdag adattartalmának interneten való megjelenítésére, és ezzel teljes körű nyilvánossá tételére az utóbbi két évtizedben egyre erősebb igény jelentkezett a kutatói vagyó laikusok, a professzionális kutatók és a tájékoztatást végző levéltárosok részéről egyaránt.

A 2000-es évek elejétől kezdve a levéltáros szakmát több irányból ható erők terelték abba az irányba, hogy gondolja újra korábbi gyakorlatát. Ma már minden levéltáros számára evidens, hogy a raktári jegyzékek számítógépes megjelenítése csakis valamilyen adatbázisba rendezetten képzelhető el, ami a levéltárelmélet oldaláról szükségszerűen igényli e segédletünk formai és tartalmi reformját. Az adatbázisba rendezés gyakorlati problémáin való gondolkodás előtt tisztázni kell olyan kérdéseket is, mint például a nemzetközi levéltári szabványok alkalmazhatósága a magyarországi raktári jegyzék-készítési gyakorlatban, azaz hogyan biztosítható a raktári jegyzékekbe foglalt, a levéltári anyagra vonatkozó számtalan információ visszakereshetősége és a szabványos adatcsere-forgalom.

A rohamosan digitalizálódó világhoz való alkalmazkodás jegyében felmerül a kérdés, hogy a levéltárak legszélesebb körben használt középszintű segédletét, a raktári jegyzéket miként lehet optimális módon elektronikus úton elkészíteni, megjeleníteni és kezelni, továbbá hogy mit kezdhetünk a már meglévő jegyzékekkel, legyenek azok papír alapúak vagy már valamilyen digitális formában létezők.

Először arra gondoltam, hogy 2019-ben a raktári jegyzéknek mint a levéltári múlt egyik fontos rekvizitumának nekrológiáját illene megírnom. Aztán mégis a metamorfózis kifejezést választottam címnem, Franz Kafka mindenki által ismert „Az átváltozás” című novellájára is utalva. Hiszen a raktári jegyzék mára a levéltáros szakmának ugyanúgy egyre nehezebben kezelhető problémát okoz, mint ahogyan Kafka művének főszereplője, Gregor Samsa bogárrá változását követően családja számára vált egyre nagyobb tehertétellé. Az irodalmi párhuzamot azonban a novella végkimeneteléig már nem vinném el, nyitva hagyva a történetet egy optimista zárás számára. E gondolat fényében érdemes végigkövetnünk a raktári jegyzéknek, ennek a levéltári hungarikumnak a történetét a kezdetektől, hogy eldönthessük, az utazó ügynök sorsát szánjuk-e raktári jegyzékünknek, avagy új formába öntve, új életet lehelhetünk bele.

⁴ A művelődésügyi miniszter 130/1971. sz. (M.K. 10.) MM számú utasítása a Levéltárak Ügyviteli Szabályzata kiadásáról 83. § (3); Endrényi, 1980: 250–253.; A közlevéltárak és a nyilvános magánlevéltárak tevékenységével összefüggő szakmai követelményekről szóló 10/2002. (IV.13.) NKÖM rendelet 34. § (2); Körmendy, 2009: 499–501.

Segédletkészítés a raktári jegyzék előtt

A raktári jegyzék elnevezés alkalmazására Ember Győző az 1958-ban megjelent, a levéltári segédletek készítése terén mérőföldkőnek tekintett munkájában tett először javaslatot.⁵ A raktári jegyzék kialakulásának gyökereit az 1950-es évek elején megindult leltározási munkafolyamatok környékén kell keresnünk. Ezt követően mintegy két évtized alatt kristályosodtak ki e levéltári segédlettípus elméleti alapjai és a gyakorlati megvalósítás részletei. A magyar levéltárakban őrzött iratállomány feltártságának mértéke a II. világháború után sok kívánnivalót hagyott maga után.⁶ Elsősorban a történettudomány képviselői szorgalmazták a levéltárak országos szintű, teljes körű állományfelvételét.⁷ Az Országos Levéltárban évekig folyt az adatfelvételi metódus kialakítása. Ennek eredményeként kezdték meg 1949 áprilisában az *alpleltárak* felállítását. A segédlettípus elnevezése már magában hordozta a levéltárosok gondolkodásmódját a munkafolyamatról. A leltározás, a leltárkészítés és a segédlettípus szintje mai fogalmaink szerint alapszintű volt. 1950-ben a létrejövő Levéltárak Országos Központja (LOK) a vidéki állami levéltárakban is az Országos Levéltárban alkalmazott alpleltárak felvételét tűzte ki célul. Az alpleltár létrehozásának célkitűzéseiben a leltár jelleggel összhangban a hosszú távú megőrzés biztosítása és a belső nyilvántartási jelleg dominált. A LOK tervei szerint az alpleltározás megindítása után második körben kellett elkészülnie egy olyan leíró típusú segédletnek, amely a kutatók tájékoztatását kellőképpen szolgálja. Ezt a segédlettípust *ismertető leltárnak*⁸ nevezték el. Egyébként az 1950-es évek első felében a levéltári segédletek elnevezése, formája folyamatos átalakulásban volt, ezt jól mutatják a készítésükre vonatkozó tervezetek, utasítások és a szakfolyóiratokban⁹ megjelent írások sora. Kezdetben még maga a *segédlet* fogalma is szűkebb értelemben volt használatos, az eredeti, ügyviteli segédletekre használták a segédlet kifejezést. Csak később jelölte összefoglalóan a különböző típusú levéltári (szintetikus és analitikus) jegyzékeket, ami a kialakulóban lévő, új szakmai felfogásra utal.

⁵ Ember, 1958: 66–68.

⁶ Bár már 1942-ben döntés született az Országos Levéltárban, hogy a teljes iratállományról alpleltárakat és ismertető leltárakat kell felvenni, a háborús helyzet alapvetőbb feladatot adott a levéltárosoknak, az iratanyag megőrzését, megóvását a pusztulástól. Dóka et al., 2000: 217.

⁷ A két világháború közötti korszakban egy ilyen jellegű felmérést akadályozott a levéltári rendszer tagoltsága. A magánlevéltári státuszú családi, egyházi, vállalati levéltárak állami jellegű felmérése ellenállásba ütközhetett volna. Vö.: Megyei és városi közlevéltáraink alpleltárainról. Levéltári Híradó, 1952. 2. sz. 29.

⁸ Az ismertető leltár az alpleltártól két fontos elemben tér el: a leírt levéltári egység tárgyát részletesen írja le, valamint közli a hivataltörténetet és a fondtörténetet.

⁹ A háború előtt indult Levéltári Közlemények több éves szünet után 1954-ben indult újra. 1951-ben indult a Levéltári Híradó, amely 1961-től Levéltári Szemle néven jelent meg.

A levéltári munka napi gyakorlata azonban arra ösztönözte a levéltárosokat, hogy az őrzött iratanyagról az alapleltárak után és az ismertető leltárak mellett (előtt) olyan középszintű részletező leltár jellegű segédleteket készítsenek maguknak, amelyeket a napi munkában a levéltári anyag kezelése, őrzése és a kutatók tájékoztatása terén is felhasználhatnak. Leegyszerűsítve a levéltáros elemi érdeke volt, hogy tudja, hogy a keresett információt hordozó iratot melyik csomóban, dobozban, kötetben stb. találja meg, és a lehető leggyorsabban elő is tudja keresni azt. Makkai László, az MTA Történettudományi Intézetének neves történésze az Országos Levéltár alapleltárainak értékelése kapcsán ezt írta: „A rakszámok, ill. egy-egy levéltári egység csomóinak vagy köteteinek sorszámai vegyes tartalmú egységek [...] esetében a kutató számára eligazodást csak abban az esetben nyújtanának, ha az alapleltárak az egyes csomók (kötetek) tartalmát és évkörét külön is feltüntetnék [...] Kívánatos volna, hogy az ismertető leltárak ilyen különleges esetekben rakszám szerint részletezve közöljék az iratok tartalmát és évkörét.”¹⁰ Az előbb vázolt kettős igény hatására – központi utasítás nélkül is – öntevékeny módon különféle tételajstromok, csomójegyzékek születtek.¹¹ A LOK tudományos osztályán dolgozták ki a *leírójegyzék* készítésére vonatkozó utasítás tervezetét, amelyet 1955-ben tártak a szakma elé.¹² Ezt a segédletfajta tájékoztatási célú, részletes leltárnak szánták. Az állagszintre vonatkoztatott *leírójegyzék* elnevezés mögött megjelenő tartalom a csomójegyzékelés gyakorlatából kiindulva, a csomójegyzéket a *konspektussal*¹³ összevonva az első olyan formát mutatta, amely már egyértelmű rokonságot mutat a raktári jegyzékekkel. A tervezet az állagot alkotó raktári egységek darabonkénti felsorolását és leírását várta el. „Tárgyi tagolódású iratanyag esetén a leírójegyzéket úgy kell elkészítenünk, hogy ebből az iratanyagból mind tartalmi kifejtése, mind raktári elhelyezése valóban áttekinthető legyen. Az egyes raktári egységek tartalmának kifejtésén kívül az egész állag általános tagolódását is fel kell tüntetnünk. [...] Az iratanyag tartalmának kifejtésében az egyes raktári egységeknél /csomó, doszsié stb./ nem szabad megállnunk, hanem az ezeken belüli tárgyi tagolódást is ki kell fejtenünk, ha egy csomón belül több tárgyi kategória található.”¹⁴ Az ezt követő szakmai viták részletes kifejtése szétfeszítené e dolgozat kereteit. Mégis mindenképpen érdemes külön megemlíteni – már csak elődünk iránti tisztelet okán is – Takáts Endre¹⁵

¹⁰ Makkai, 1953: 110.

¹¹ Borsa, 1955: 203.

¹² MNL OL XIX-I-18-a: 86401-17-1/1955 LOK Utasítás a leírójegyzék készítéséhez. Tervezet. 1955.05.20. https://library.hungaricana.hu/hu/view/LeveltariKorpusz_06_LeveltariFeldolgozas_4_Segedletkeszites/?pg=705&layout=s (A letöltés ideje: 2019. május 31.)

¹³ Konspektus: tájékoztatási célú, a legkisebb tárgyi egységek szintjén készült, szintetikus, belső használatra szánt levéltári segédlet. A konspektustól a levéltári anyagra vonatkozóan csupán egyetlen adatot várunk: a levéltári címeket vagy jelzeteket. Ember, 1982: 195.

¹⁴ Lásd a 12. lábjegyzetet.

¹⁵ Takáts Endre a cikk írásakor a Soproni Állami Levéltár vezetője volt, később a Veszprémi Állami (majd Megyei) Levéltár igazgatója lett (1961), e tisztelet nyugdíjazásáig (1973) töltötte be.

hozzászólását. A vidéki levéltárak érdekeit képviselve kinyilvánította, hogy az eddigi gyakorlat helyett, amely az alapleltárak készítését helyezte előtérbe, jobb lett volna a csomójegyzékkel indítani az országos szintű leltárkészítő munkát. Rávilágított arra, hogy a levéltári terminológiában így is van némi zavar, a leírójegyzék mint új fogalom és jegyzéktípus behozása ezt tovább erősíti. Másrészt érdekes fordulattal azt javasolta, hogy az eddigi alapleltár továbbfejlesztésével alakuljon ki inkább a közönségnek szánt *ismertető leltár* formája. Míg a csomóról csomóra haladó leírójegyzéket kereszteljük át *alapleltárrá*, amely a nyilvántartási célokat szolgálja.¹⁶

1956-ban a Levéltári Híradóban jelent meg Balázs Péter – aki a LOK majd a Levéltári Igazgatóság tudományos munkatársa volt – által jegyzett cikkben¹⁷ a *csomójegyzék és repertórium* készítéséről szóló utasítás. Ismét visszatért tehát a szakma a *csomójegyzék*hez, ugyanakkor bevezették a *repertórium* fogalmát is. A szerző felhívta arra is a figyelmet, hogy mindkét jegyzéktípus önálló segédlet sorozatot képez, nem az alapleltárak melléklete.¹⁸ Voltaképpen szerkezetében a két segédlet típus között nem volt különbség. A tárgyi alapon nem tagolt (pl. sorszámos, alapszámos, időrendben lévő) állagok esetében csomójegyzék készítését írták elő, a repertórium a tárgyi alapon tagolt állagok (pl. egyes közigazgatási irattárak, főképpen családi és üzemi levéltárak) anyagának leírására szolgált. A két jegyzéktípus pontokba szedett jellemzői között a különbség az *állagot alkotó raktári egységek felsorolása* pontban mutatkozott meg. A repertórium az állag tárgyát és szerkezeti felépítését tartalmazó áttekintő jegyzékek jellemzőit is magába foglalva az iratok tartalmának ismeretét is elvárta készítőjétől, hiszen másképp nem volt lehetősége a tárgyi alapon tagolt iratanyag tárgyi kibontására. Míg a csomójegyzékben elégséges a jelzetek (iktatószám, alapszám) rendjében kezelt iratoknak a raktári egységen belüli legalacsonyabb és legmagasabb jelzetét és az évet megadni az iratok tárgyának meghatározása nélkül.

A raktári jegyzék megalapozása

Az évtized végére eljutott oda a levéltáros szakma, hogy már egy komolyabb, a későbbi évekre nézve iránymutató összefoglalás is születhessen a levéltári segédletekről. Ember Győző, az Országos Levéltár főigazgatója az 1958-ban induló levéltártani és történeti segéd tudományi kiadványsorozat első köteteként publikálta *A levéltári segédletek* című művét.¹⁹ E munka első felében a szerző a segédletek rendszerének fő jellemzőit általánosan ismerteti. Ezek közül témánk szempontjából két elem érde-

¹⁶ Takáts, 1956: 278–284.

¹⁷ Balázs, 1956: 153–165.

¹⁸ Előfordult, hogy az alapleltárat bővítették ki a csomójegyzékkel, például „a győri levéltárban a Győri Törvényszék urbéri és tagosítási iratainak alapleltára 26 oldal terjedelmű” írja Balázs Péter, ami az áttekinthetőség rovására ment.

¹⁹ Ember, 1958.

mel külön is említést. A segédletek legfontosabb adatai közül a levéltári anyag címe és jelzete Ember Győzőnél nem válik el egymástól, ezeket a szerző „és” illetve „vagy” jelleggel együttesen kezeli.²⁰ Ez a gyakorlat meg is gyökeresedett Magyarországon, és nem is okozott problémát mindaddig, amíg a nemzetközi szabványok alkalmazása a 2000-es években be nem gyűrűzött Magyarországra. Ember Győző másik fontos megállapítása a raktári jelzettel volt kapcsolatos. Leírása szerint korábban a raktári jelzet fogalmában szorosan összekapcsolódtak a raktárépület, a raktárterem, az állvány és a legkisebb raktári egység azonosító, jelölő elemei. Ugyanakkor a legkisebb egység, az iratokat közvetlenül magában foglaló tárolóegységek, a raktári egységek jelzete nem egészen konzekvensen hol a raktári, hol a nagyobb levéltári egységen belüli helyét jelezte egy-egy iratsomónak, kötetnek.²¹ Ezért a szerző a raktári jelzetet kettéválasztva bevezette a helyrajzi (topográfiai) jelzet és az önálló raktári jelzet egymástól elkülönülő fogalmait. Így a legkisebb raktári egységre szűkített raktári jelzet már nem az iratanyag helymeghatározásához kötődött elsődlegesen, hanem sokkal inkább a levéltári anyag elvi tagozódásához közelített. Megvolt a gyakorlati oka ennek a változtatásnak, hiszen az iratoknak egyik polcra a másik polcra, egyik raktárból a másik raktárba való áthelyezésekor a helyváltozás nyilvántartása könnyebb volt úgy, ha a raktári jelzet nem a pontos, fizikailag körülhatárolható raktári helyet jelöli. A raktári egység jelzete függetlenedett a raktári helytől, könnyebben mobilizálhatóvá vált hát a levéltári anyag nyilvántartásának szempontjából is. Ez a fogalmi elhatárolás a raktári jegyzék szerkezetére komoly hatással volt a későbbiekben azáltal, hogy a raktári egységek jelzete az irategységek levéltárbeli helyét jelző levéltári jelzetekkel került közelebbi kapcsolatba. A mű második részében Ember Győző sorra veszi a segédletek egyes típusait. Ezek között pedig már önálló műfajként megtalálhatjuk a *raktári jegyzéket* is a közepes szintű levéltári segédletek sorában. A raktári jegyzék mellé ebbe a csoportba még a *konspektus* és a *repertórium* került. A csomójegyzék raktári jegyzékre átkeresztelésének legfőbb indoka az volt, hogy a csomójegyzék elnevezése egyértelműen az egyik típusú legkisebb raktári egységre utal, ugyanakkor a csomójegyzék tartalmazhatja a többi típusú legkisebb raktári egységet is: köteteket, dobozokat, tékákat. Ember Győző a raktári jegyzék elsődleges céljának a levéltári anyag biztonságos őrzését tartotta, ezzel a nyilvántartási jellegű segédletek közé sorolta. A raktári egységekben elhelyezett iratok levéltári jelzeteivel kapcsolatban megállapította, hogy a raktári jegyzék szintetikus volta miatt nem kell feltüntetni a jegyzékben a teljes mélységű levéltári jelzetet. Azaz elegendő a raktári egységben foglalt legkisebb és legnagyobb jelzetet megadni, ha közte vannak hiányzó jelzetek, iratok, ezt a raktári jegyzék nem kell, hogy tartalmazza. Ez a megoldás a későbbiekben teljes polgárjogot nyert, az 1971-es raktári jegyzék munkautasí-

²⁰ A levéltári terminológiai lexikonban is így rögzült. Lásd: Ember, 1982: 14–105, 14–108, 14–109.

²¹ Ember Győző ilyen példákat említ: 11. sz. raktárterem 1001. sz. raktári egysége; vagy: helytartótanácsi levéltár, helytartótanács regisztratórája 101. sz. raktári egysége.

tásban is ez köszön vissza. Gyakorlati szempontból logikus megoldás volt, hátránya az esetleges félretájékoztatás mellett (azt gondolhatja a kutató, hogy a számkontingensbe eső minden irat megtalálható az anyagban) az, hogy a raktári egység–levéltári egység kapcsolatot tovább erősítette. A terjedelmi adatok megadására a később általánossá váló kétfajta számítási módot fogalmazta meg Ember Győző. Egyrészt az iratfolyóméterben mért terjedelmet elégségesnek gondolta a nagyobb levéltári egységek (állag, fond) szintjén megadni. Emellett célszerűnek tartotta a raktári egységek számát fajtánként is részletezni. A mű a raktári jegyzék formai kérdéseit nem taglalta azon túl, hogy a jegyzék szerkezete a levéltári anyag tényleges rendszerével egyezzen meg, és ívformában készüljön.

A levéltári szakmai problémák hatékonyabb megoldására a LOK helyébe lépett Levéltári Osztály 1958-ban létrehozta a Levéltári Módszertani Kollégiumot. A Módszertani Kollégium keretében 1960-tól működő bizottságok egyike volt a segédlet-készítési bizottság. A Wellmann Imre által vezetett bizottságnak fő feladata az egységes rendszerű segédletek elkészítését elősegítő munkautasítások kidolgozása volt.²² A segédletkészítési bizottság 1961-ben tette közzé tervezetét a *levéltári leltár* munkautasításáról.²³ Az újabb segédletnév-változat mögött valójában a raktári jegyzék formai és tartalmi elemeinek részletes leírása rejlik. A tervezet a rendezési munkák eredményeképpen létrejövő segédletnek tekinti a levéltári leltárat, amelynek létrehozásához részletes gyakorlati útmutatással is szolgál. A „raktári jegyzék” elsődleges feladata továbbra is az *„hogyan az iratanyag számbavétele után annak épségben való megőrzését szolgálja”,* de az utasítás már kiemeli azt is, hogy a tárgyi alapon tagolódó fondok esetében ez a segédlet a kutatáshoz is segítséget nyújthat. Másrésztől érzékelhetően tovább erősödött a raktári egységekhez kötött jegyzékkészítési elv: „A leltár számbavételi egysége általában a raktári egység. [...] A leltár szerint általában lemegy az egyes raktári egységekig (csomókig, kötetekig stb.), de ennél mélyebbre: raktári egységen (csomón stb.) belüli kisebb tárolási vagy tárgyi egységekig nem hatol.”

Az 1960-as években a Veszprémi Állami Levéltárban Takáts Endre igazgatói működése alatt kezdődött meg a raktári jegyzékek készítése. A fond- vagy állagszinten felvett jegyzékek a raktári egységek rendjében rögzítették a levéltári egységek tartalmát, a tárgyi alapon nem tagolt sorozatok esetében a csomójegyzék mintájára történt az iratanyag tárgyi ismertetés nélküli leírása, a tárgyi alapon tagolt sorozatok esetében a legkisebb tárgyi egységek címeinek megadása a jellemző. Ebből az időszakból a csajági körjegyzőség iratainak (MNL VeML V. 321.) jegyzékét mutatjuk példaként.

²² A bizottság tagjai voltak Wellmann Imre mellett Hadnagy Albert, Lengyel Alfréd, Sashegyi Oszkár és Soós Imre. Dóka et al., 2000: 243.

²³ Wellmann, 1961.

1. A csajági körjegyzőség iratainak raktári jegyzéke (MNL VeML V.321.a, készült 1966-ban)

Tételszám: 182		- 1 -		
		Veszprémi Állami Levéltár		
		V. 321. a		
		<u>Csajág község iratai.</u>		
		/1864-1952/		Terjedelem: 1,21.-fm.
<u>I. Általános iratok.</u>				
1./ norm.cs	Sorszámos	1920/ 641 1924/ 217 1926/ 224, 405, 951, 1001 - 2151		
2./		1927 1001 - 1499 1928 2502 - 2826 1946 1506 - 3032		V. 321.
<u>II. Háztartási iratok.</u>				
3./	a./	Fizetési meghagyások nyilvántartási jegyzéke bélyeg és jogilletékekről 1879 - 1884		ési és 1947 - 1948 1947 - 1951
	b./	Illetékfizetési meghagyás nyilvántartási jegyzéke 1888		1949
	c./	Csajág költségvetése 1935		si
		Körjegyzőségi fizetések pénztári naplója		és lero-
		Illetmények számfejtőkönyve		
		Körjegyzőségi közös számadás		
		Fizetési jegyzék másolata 1935 január-dec.		1950
	d./	Körjegyzőségi közös alap számadási főkönyve 1946 - 1947		1950 /1951
		Közbirtokossági alap számadási fk. 1946 / 1947		1950
		Csajág-Küngös számadási főkönyve		
		./.		
<u>III. Különféle vegyes és fontosabb iratok.</u>				
6./ norm.cs	a./	Választási iratok		1945 - 1950
	b./	Hadigondozottak iratai A - Z		1944 - 1949
	c./	Helyhatósági engedély díjakról készített szabályrendelet		1930 - 1931
		Hivatalos munkaidőről készített szabályrendelet		1936
		Járdaépítési szabályrendelet		1939 - 1940
		Nyilv. a kiadott szolg. cseledekönyvekről		1949

A raktári jegyzék születése

A levéltárügy 1968–1971 közötti reformja új jogszabályok²⁴ segítségével szabályozta újra a levéltári szervezeti felépítést. A levéltári munka feltételrendszerét pedig minden eddiginél részletesebben határolták körül. Természetesen ezek a folyamatok a segédletkészítés területén is érzékeltették hatásukat. A raktári jegyzék jellemzői is ekkor rögzültek véglegesen.

Az 1971-ben kiadott Levéltárak Ügyviteli Szabályzata (LÜSZ) a levéltári anyagról felveendő nyilvántartások közé sorolta a raktári jegyzéket:

„89. § (1) A levéltár fondonként raktári jegyzéken tartja nyilván az általa őrzött levéltári anyag raktári egységeit (csomó, doboz, kötet stb.).

(2) A raktári jegyzék az egyes raktári egységeket

- a) a fond szerkezetének megfelelő, a fondképző szervezetét, illetőleg funkcióit is tükröző tagolásban és
- b) e tagolásnak megfelelően kialakított levéltári egységek (állagok, sorozatok, tételek stb.) ideális sorrendjében sorolja fel.

(3) A raktári jegyzék az egyes raktári egységekről a következő adatokat tartalmazza

- a) a raktári egység – a (2) bekezdésben említett sorrendnek megfelelő – száma;
- b) külön-külön az egyazon raktári egységbe esetleg összefogott valamennyi levéltári egység (tétel stb.) címe;
- c) a raktári egységbe foglalt levéltári egységek kezdő és záró jelzete, valamint – ha a jelzet nem tartalmazza – a rájuk jellemző időadat.”

A lakonikus jogi megfogalmazásból láthatjuk, hogy a korábbi tendenciát folytatva itt is a raktári egységekre fűzik fel a raktári jegyzék szerkezetét. A raktári egységek elsőbbsége látszik érvényesülni, dacára annak, hogy ekkor már ismert volt Sashegyi Oszkár írása a raktári jegyzékről, amelyben a raktári egységek és a levéltári egységek párhuzamos, egyenrangú haladását mutatta be. Egy jogi szabályozásnak természetesen kellőképpen tömörnek kell lennie, nem fér bele a részletek bemutatása, ugyanakkor így jobban kiütözköznek a hangsúlyok is. A LÜSZ raktári jegyzéke a raktári egységekben elhelyezett levéltári egységek leírásáról csupán annyit mond, hogy az ideális sorrendben kell őket felsorolni. Összességében túlságosan leegyszerűsítettnek tűnik a jogszabályban rögzített leírás; mintha a korábban több hivatkozott szakcikkekben is bemutatott két különböző típusú iratsorozatnak a különböző

²⁴ A levéltári anyag védelméről és a levéltárakról szóló 1969. évi 27. számú törvényerejű rendelet.; A 30/1969. (IX.2.) kormányrendelet a levéltári anyag védelméről és a levéltárakról szóló 1969. évi 27. számú törvényerejű rendelet végrehajtásáról; A művelődésügyi miniszter 130/1971. sz. (M.K. 10.) MM számú utasítása a Levéltárak Ügyviteli Szabályzata kiadásáról.

módon való jegyzékelési módja itt összemosódna. Csak az egyszerűbb szerkezetű, nem tárgyi alapon rendezett iratok leírásának elemei köszönnek vissza: a levéltári egység címe, a raktári egységbe foglalt levéltári egységek kezdő és záró jelzete, valamint kora. A tárgyi alapon tagoló iratok konspektus jellegű leírása nem fedezhető fel a LÜSZ szövegében. Érdekes elem, hogy bár az ismertetett szakmai anyagok fond, illetve állag szintjén „készítetik” a raktári jegyzéket, a LÜSZ csak fondonként készítendő raktári jegyzéket említ. A jogszabály előnyére írandó, hogy a többszintű leírási módot viszont tartalmazza.

A szabályzat új fogalomként megemlíti még az *ideiglenes raktári jegyzéket* és a *darabjegyzéket*. Az ideiglenes raktári jegyzéket a rendezettség alacsonyabb szintje különbözteti meg a raktári jegyzéktől. Szerkezete hasonlatos, pusztán a tárgyi egységekről közölt adatok szegényesebbek a raktári jegyzékben előfordulóknál. A darabjegyzék a legkisebb tárgyi egység alatti szint, az egyes ügyiratok leírására szolgál, adattartalma speciális, igazodik az adott iratanyaghoz. Érdekes módon az áttekintő raktári jegyzék fogalma nem került bele a LÜSZ-be.

A segédletkészítési bizottság még a nagy jogszabályalkotást megelőzően befejezte működését, de a bizottság egyik volt tagja, Sashegyi Oszkár 1970-ben a Levéltári Szemlében az áttekintő raktári jegyzék tervezetéről írt cikket.²⁵ Már a cikk címe is újdonságot hozott, az áttekintő jelzöt helyezte a *raktári jegyzék* elé. Az áttekintő raktári jegyzék szintetikus, a legkisebb tárgyi egységeken belülre nem hatoló, középszintű segédlet, amelynek rendeltetését a szerző kettősnek tekinti: nyilvántartó és tájékoztató is egyben. A raktári jegyzék komplexitásának alapja a csomójegyzék (a szerző *egyszerű raktári jegyzéknek* hívja) és a *konspektus* összeolvasztása. A korábbi tendenciát megtörve a jegyzék szerkezetében a konkordancia érvényesül a raktári egységek és a levéltári egységek között, tehát a raktári jegyzéknek azt kell bemutatnia, hogy az iratanyag külső-fizikai és belső-tartalmi tagolódása hogyan felel meg egymásnak. Ezzel Sashegyi Oszkár felfogása szerint a levéltári egységek szerepe a jegyzék felépítésében minimálisan egy szintre kerül a raktári egységgel. Bár a raktári egységek sorrendjében halad a jegyzék, de a törzsegység vertikális tagolódásának, tehát a levéltári anyag többszintűségének²⁶ a megjelenítésével végül a levéltári egységek leírására helyeződik át a hangsúly. Az áttekintő jellegét elsődlegesen a törzsegység általános, szöveges ismertetése adja, amely más, a magasabb szintű levéltári egységre vonatkozó adatokkal együtt a raktári jegyzék elejére került, ezeket Sashegyi Oszkár általános adatoknak nevezte el. A tulajdonképpeni jegyzékrész a *speciális adatok* elnevezést kapta, miután ezek az adatok csupán az egyes legkisebb raktári vagy tárgyi egységekre vonatkoznak, azokra egyedileg, speciálisan jellemző adatok.

²⁵ Sashegyi, 1970: 262–273.

²⁶ A többszintűség abból ered, hogy a raktári jegyzék fond, vagy állagos fond esetén állag szintjén készül. Tehát az állagon belül található sorozatok, alsorozatok, tételek egymáshoz való viszonyulásának bemutatása eredményezi az egyes jegyzékekben a többszintű megjelenést.

Egy év múlva Sashegyi Oszkár írását a Levéltári Igazgatóság szinte változatlan szöveggel mint *raktári jegyzék munkautasítást* adta ki (1971). Tehát az előbbieken az áttekintő raktári jegyzékről leírtak érvényesek a munkautasításban közreadott raktári jegyzékre is. Arra a munkautasításra, amely a LÜSZ-szel gyakorlatilag egy időben jelent meg. Roppant érdekes azonban, noha azt azért nem mondhatjuk, hogy a LÜSZ-ben megfogalmazott raktári jegyzék és a munkautasítás raktári jegyzéke gyökeresen ellentétben állna egymással, de mégis érezhető köztük némi hangsúlyeltolódás.²⁷ A raktári jegyzék munkautasításban kiemelten fontos jellemzőnek tekintett áttekintő jelleg a LÜSZ-ből teljes egészében hiányzik. A munkautasításban részletesen rögzítették, hogy a később fondismertetőnek is nevezett bevezető szövegben mire kell kitérni. Le kell írni a fond (és állag) anyagának keletkezését (a fondképzőre, a fond és állag kialakítására vonatkozó fő tudnivalókat), a fond (és állag) tárgyát, szerkezetét, rendszerét, kutatási lehetőségeit, az anyag rendezettségére és selejtezettségére vonatkozó adatokat, a jelentősebb hiányokat, az anyag levéltárba kerülésének módját. Megjegyzendő, a korábbi gyakorlat szerint ezeket az adatokat az alaplétár tartalmazta.

A raktári jegyzékben foglalt adatok részben olyanok, amelyek nagyobb egységekre vonatkoznak, részben olyanok, amelyek a legkisebb raktári, illetve tárgyi egységekre jellemzőek. A nagyobb egységek, a fond vagy az állag (attól függően, hogy melyik szinten történik a jegyzékelés) adatai összefoglalóan az általános adatok. A legkisebb raktári, illetve levéltári egységek adatai a *speciális adatok*.

Általános adatok:

1. A fond, illetve állag törzsszáma
2. A fond, illetve állag címe
3. A fond, illetve állag kora
4. A fond, illetve állag terjedelme
5. A fond (és állag) általános ismertetése
6. A fond, illetve állag nagyobb levéltári egységekre tagolódásának feltüntetése
7. A fond, illetve állag raktári helye

²⁷ Véleményem szerint a két alapidokumentumban megmutatózó különbség azért nem volt szerencsés, mert esélyt teremtett arra, hogy ezután a különböző intézményekben ténykedő levéltári dolgozók által készített jegyzékek eltérő szerkezetű és minőségű raktári jegyzékeként jelenjenek meg. Mindez csupán attól függött, hogy ki melyik alapidokumentumhoz ragaszkodott inkább, vagy melyikkel találkozott egyáltalán. Feltételezhető, hogy a kezdeti években ez a probléma még nem jelentkezett, hiszen egy friss szabályozásnak kell néhány év, amíg meggyökeresedik, majd mintegy 15–20 évig mindenképpen élő is maradhat. De 30–40 évvel a bevezetés után (a 2000-es évek elején) sem történt semmilyen megújítás, pedig a levéltári környezet addigra jelentősen megváltozott. Megújítás nélkül már nem olyan evidens, hogy mihez fognak nyúlni mintaként a jelenkor levéltárosai. Elég csak az interneten ma már szép számmal elérhető raktári jegyzékek között tallózni, hogy ezt megállapíthassuk. Tapasztalatom szerint még utóbb a szakirodalom is érdekes módon eléggé megfeledezett az 1971-es szabályozásról.

Speciális adatok:

1. A raktári szám
2. A raktári egység tárolási módja
3. A tárgyi egység címe
4. A tárgyi egység kora
5. A legkisebb raktári egységbe foglalt iratok levéltári jelzetei

A 47. oldalon közölt, 1976-ban készült raktári jegyzékben látható, hogyan tükrözhető a munkautasítás alapján a raktári egységek és a levéltári egységek konkordanciája.

A raktári jegyzék utóélete

Ettől kezdve jelentős változás a raktári jegyzék szerkezetében nem történt. Az 1970-es évek közepén még a repertórium körül élénkült fel a szakmai aktivitás.²⁸ Végeredményben a repertórium nem sokban különbözik egy jól megírt áttekintő raktári jegyzéktől, illetve többnyire egy kisebb-nagyobb fondcsoport fondjainak egybefűzött áttekintő raktári jegyzékeitől. Miután kiadásra szánták, a tájékoztató jellege dominál, a fondtörténeti bevezető tartalmi elemeinek pontosabb kidolgozása jellemzi.²⁹ Viszont a raktári jegyzék speciális adatai helyenként csökkentett adattartalommal jelennek meg, az egyes raktári egységeket nem sorolják fel mind, hanem az azonos tárgyi egységhez tartozó és azonos típusú iratok adatait összevontan adják meg évkörrel és a raktári egységek típusonkénti számával.

Ember Győző 1982-ben kiadott fő művében³⁰ a témánkhoz kapcsolódó lexikonbeli címszavak alatt a raktári jegyzék addigra már rögzült formájának és adattartalmának jellegzetességeit a rá jellemző kiérlelt, precíz megfogalmazással közölte. Az 1970-es, 1980-as években, ahogy az Országos Levéltárban és a többi tanácsi levéltárban, a Veszprém Megyei Levéltárban is klasszikus formátumú, írógépen gépelt raktári jegyzékek születtek az 1971-es munkautasítás szellemében.

²⁸ MNL OL XIX-I-7-o. Levéltárigazgatói értekezletek. 38256/1975. XII. LIG A tanácsi levéltárak anyagáról készülő leltárak [repertórium]. Melléklet: minta. Tervezet. (1975.09.22-1975.09.24-i hajdúszoboszlói igazgatói értekezlet 2. napirendi pont) 1975.09.10. https://library.hungaricana.hu/hu/view/LeveltariKorpusz_06_LeveltariFeldolgozas_4_Segedletkeszites/?pg=842&layout=s (A letöltés ideje: 2019. május 31.)

²⁹ MNL OL XIX-I-7-o. 27.002/1976 IX. LIG Szempontok a tanácsi levéltárak középszintű leltárának [repertóriumának] elkészítéséhez 1976.07.06. 2–3. https://library.hungaricana.hu/hu/view/LeveltariKorpusz_06_LeveltariFeldolgozas_4_Segedletkeszites/?pg=857&layout=s (A letöltés ideje: 2019. május 31.); Lásd még a repertóriumról: Szócs, 1986.

³⁰ Ember, 1982.

2. A nemesi felkelés iratainak raktári jegyzéke (MNL VeML IV.1.f, készült 1976-ban)

<p>Veszprém megyei Levéltár</p> <p>IV.1/f</p> <p>VESZPRÉM VÁRMEGYE NEMESI KÖZGYÜLÉSÉNEK IRATAI</p> <p>A NEMESI FELKELÉS IRATAI /ACTA INSURRECTIONALIA/</p> <p>1741 - 1850 /- 1859/</p> <p>21 doboz, 252 fm.</p> <p>A nemesi felkelés intézményének fennmaradt iratai, rendelkezések, számadások, jelentések, összeírások.</p> <p>Az állag nagyobbik része 30 kötegből áll, mely a korabeli mutatókönyv alapján kutatható. - A többi irathoz nincs segédlet, címik alapján kutathatók. Ezek az iratok részben fedik, részben folytatják az előző 30 köteg által átfogott időszakot.</p> <p>Az anyag legfigyelemreméltóbb részét az 1809. évi eseményekre vonatkozó iratok képezik, amelyeket azonban nemcsak a külön kivetett című sorozatokban, hanem a 30 kötegben is lehet keresni.</p> <p>1. d. 1. Insurrectionalia 1741 - 1813</p> <p style="padding-left: 40px;">Iratok: I - III. köteg</p> <p>2. IV.</p> <p>3. V.</p> <p>4. VII - IX.</p> <p>5. X - XII. /a 46. számig/</p> <p>6. XII. /a 47. számtól/ - XIII. köt.</p>		<p>IV.1/f</p> <p>számig/</p> <p>számtól/ - XXIII. k.</p> <p>számig/</p> <p>számtól/ - XXX. k.</p>
<p>S e g é d l e t : betűsoros mutató az I - XXX. köteghez.</p>		
<p>17.</p> <p>18.</p> <p>19.</p> <p>20.</p>	<p>2. Subsidionalia, 1792 - 1798</p> <p style="padding-left: 20px;">Subsid. II. 8.</p> <p style="padding-left: 20px;">Subsid. II. 9.</p> <p style="padding-left: 20px;">Subsid. -</p> <p>3. "Insurrectionalia 1797" /1792 -/ 1797 - 1798</p> <p>Ugyanaz</p> <p>4. Parancsok protokolluma, 1797</p> <p>5. Szalóky István számadása, 1799 - 1811 /- 1817/</p> <p>6. 1809-es iratok</p> <p style="padding-left: 20px;">1809. No. 3 : Francia sarc</p> <p style="padding-left: 20px;">1809. No. 6 : Insurrekcionális fuvarok</p> <p>1809. No. 8 : Insurrekcionális lovas szabadcsapat</p>	

A raktári jegyzék digitális alakváltozása

A rendszerváltozást követően előbb az új levéltári törvény, majd annak 1995-ben történt megjelenését követően a hozzá tartozó végrehajtási rendelet kidolgozása foglalta le a levéltáros szakmát, hogy a kárpótlási törvény hatására a levéltárakat előntő ügyfél-áradat szakmai munkát hátráltató hatásairól ne is beszéljünk. A levéltári rendezőszobák csendjében a megszokott módon folytatódott a raktári jegyzékek készítése. Aztán vidéken jobbra az 1990-es évek közepétől³¹ már megjelentek a számítógépen, Word szövegszerkesztő programmal készített raktári jegyzékek is. Veszprémben az 1992-1993-ban készült jegyzékek közül néhánynak született először elektronikus változata. A forma a klasszikus gépelt raktári jegyzékek vonalát követte, mind tartalmában mind formai jegyeiben a klasszikus raktári jegyzéket próbáltuk lemásolni. A számítógépet voltaképpen ekkor még csak elektronikus írógépként elektronikus szövegírásra használtuk. A begépelés, szövegszerkesztés és megjelenítés után a jegyzéket kinyomtattuk, és papíralapon került használatba, ez biztosította egyúttal a hitelességet is. Az elektronikus változat megőrzése annyiban volt érdekes, hogy hasonló fondokról, állagokról egyszerűbb volt átmásolás és módosítás útján új jegyzékeket előállítani. Az elektronikus állomány archiválását még nem tartották fontosnak a levéltárak vezetői. Ezt a felfogást támasztja alá, hogy ebből a korszakból nem maradt ránk egyetlen jegyzék elektronikus változata sem, nem volt igazán fontos a jegyzékfájlok megőrzése, konvertálása.

Ahogy már említettem, elsősorban Veszprém megyei példákkal illusztrálom a mondanivalómat. Némi kitekintést azért illik tenni más tájakra is, hogy a képet némiképp teljesebbé tegyük. A fővárosban természetesen más lehetőségek, technikai és szakmai feltételek mellett dolgoztak ekkortájt (is) a levéltáros kollégák. Nem véletlen, hogy Budapest Főváros Levéltárában kezdtek el először alaposabban foglalkozni az ISAD(G) nemzetközi levéltári leíró szabvánnyal. Egy hatfős team az 1990-es évek végén elvégezte az ISAD(G) magyarítását, továbbfejlesztését is. Az ebből készült szerkesztési utasítás alapján 1999-től a fővárosi levéltár munkatársai fondismertető készítését kezdték meg. A fondismertetőket az áttekinthető raktári jegyzék fondtörténeti bevezető tanulmányának egyfajta átstrukturált változataként fogták fel. A BFL-ben már akkor arra a következtetésre jutottak, hogy ezt az új típusú segédletet egy átfogó számítógépes nyilvántartó program részeként lehet a legjobban a nyilvántartás és a tájékoztatás céljaira egyaránt felhasználni.³² Meg is kezdték a megvalósítást a *Registrum* számítógépes program létrehozásával.³³ A BFL-ben kialakított elképzelés szerint az ISAD(G) alapú fond- és állagszintű leírások alatt továbbra is a „hagyományos” raktári jegyzék biztosította a részletes feltárást.

³¹ A budapesti nagy levéltárakban nyilván korábban, erről pontos információ nem áll rendelkezésemre.

³² A levéltáros berkekben a segédletekkel kapcsolatos új felfogás terjedését mutatja: Cseh et al., 2001: 13.

³³ Szegőfi, 2003: 22–46.

A fond- és állagszint leírása és az ügyiratszinten releváns adatok szabványos adatbázisba rendezése mellett a kettő között elhelyezkedő raktári jegyzékek rögzítése szabványosítás nélkül történt meg a Registrumot kiegészítő raktári jegyzék programban. Egyszerű adatbevitelt végezve, a papír alapú jegyzékek szerkezetét másolták le, mint ahogyan a szövegszerkesztővel készült raktári jegyzékek esetében is történt.³⁴

A raktári jegyzék a közlevéltárak és a nyilvános magánlevéltárak tevékenységével összefüggő szakmai követelményekről szóló 10/2002. (IV.13.) NKÖM rendeletben továbbra is a levéltári anyagról vezetett nyilvántartások között szerepel. Ekkor rögzítettek először jogszabályban az áttekintő raktári jegyzék fogalmát és jellemzőit. Valamint a korábról már ismertetett adattartalmú *raktári jegyzék* és az *ideiglenes raktári jegyzék* került be a rendeletbe. Egyetlen adatelem kopott ki az idők során az általános adatok közül: a raktári hely (épület, raktár, polc) megjelölése.³⁵ Nem véletlenül történt így, hiszen a praktikusabb *raktári topográfia* külön nyilvántartási segédletként egyre több levéltárban tűnt fel, és egyre inkább elektronikus formában. A rendelet kimondja azt is, hogy „az áttekintő raktári jegyzék, a raktári jegyzék, az ideiglenes raktári jegyzék egy, a készítő aláírásával hitelesített példányát a fondösszezában kell elhelyezni”. Visszaulva itt az előbbi gondolatra a számítógép-írógép párhuzamra, ez a rendelkezés megerősítette azt a felfogást, hogy a raktári jegyzékeknek elég a képét a számítógépen reprodukálni, legalábbis – úgy vélem – nem ösztönözte arra a levéltárosokat, hogy a számítástechnika adta lehetőségeket jobban kihasználják. Természetesen a realitásokról sem szabad megfeledkeznünk; a levéltárak többségének számítógépparkjai – különösen vidéken – még nagyon alacsony színvonalon álltak, sem a technikai, sem a személyi feltételek (informatikus alkalmazása, levéltárosok számítástechnikai ismeretei) nem tették lehetővé a raktári jegyzékek adatbázisba szervezésén való gondolkodást.³⁶

A Veszprém Megyei Levéltár számára óriási lépést jelentett, hogy 2005 végén egy állami támogatással felújított épületbe költözhetett.³⁷ A beruházás egyik legnagyobb eredménye volt, hogy egy korszerű számítógépes hálózatot kaptunk. Minden kolléga asztalára saját személyi számítógép került új távlatokat nyitva a levéltári munkában. Veszprémben 2007–2008 táján merült fel az igény az elektronikusan előállított raktári jegyzék házi reformjára. A dilemmánk az volt, hogy adatbázist építsünk vagy a Microsoft Office irodai programcsomagban általánosan elérhető, és egyre inkább általunk is megismert és használatba vett Excel programra alapozzunk. Úgy láttuk,

³⁴ Dr. Sipos András főosztályvezető (Budapest Főváros Levéltára) szíves közlése.

³⁵ A megrendezett, elvileg végleges állapotú levéltári egységeket tartalmazó raktári jegyzék leggyakrabban változó eleme a raktári elhelyezés lehet, ami nem kedvez a jegyzék kezelésének, hiszen elvileg újra kellett volna gépelni változás esetén, ami a számítógép nélküli korszakban mindenképpen problémás volt. A veszprémi jegyzékeken is érzékelhetően elmaradt az idők során a raktári hely megjelölése.

³⁶ Vö.: Künstler, 2005: 4–5.

³⁷ A levéltári anyag költöztetésére való előkészítésében nagy segítségünkre volt a BFL Registrum programjának használata és a BFL-es kollégákkal a program átvétele kapcsán végzett konzultációk, valamint a Pest Megyei Levéltár költözési tapasztalatairól az ottani kollégákkal folytatott eszmecsere.

hogy nincs reális lehetőség egy igazán jó adatbázis belátható időn belüli létrehozására. Hozzátehetjük, hogy kockázatos lett volna raktári jegyzékeinket olyan rendszerbe beledolgozni, amelynek nem belátható a hosszú távú működtetése. Ugyanakkor bízunk abban, hogy az időközben bevezetett *E-Archivum* egységes nyilvántartó programot fejleszteni fogják, és alkalmassá válik a raktári jegyzékek kezelésére is.³⁸ Így az Excel alkalmazása mellett döntöttünk, mondván, abból lehet a későbbiekben adatbázist is szervezni, vagy legalábbis jó eséllyel megoldható az adatok konvertálása, átöltése. 2008 végétől levéltárunk szisztematikusan hozzákezdett a raktári jegyzékek MS Office Excel-formátumban való rögzítéséhez. Ehhez a munkához egyedi minta-jegyzék-úrlap kialakítására került sor. Az évek során az alap úrlapból számos újabb úrlap készült a különböző összetételű iratanyagok raktári jegyzék-típusai számára. Az iratanyag középszintű leírása mellett a darabszintű jegyzékek, lajstromok készítéséhez is hoztunk létre sablonokat. Az Excel lehetőséget kínált arra, egyszersmind meg is követele, hogy a régi, gépelt mintájú raktári jegyzékek formáját megreformáljuk. Ez a reform azonban csak addig ment el, hogy a kereshetőséget szűrővel optimálisan biztosíthassuk, ugyanakkor megtartottuk azokat a jellemzőket, amelyeket hagyományosan követtünk, illetve a jogszabályok előírtak. Ügyeltünk például a többszintű hierarchiát tükröző jegyzéktípus megtartására, s könnyen nyomtatható jegyzék-úrlapok készültek, hogy a fondösszegekben is szabályosan elhelyezhető legyen a raktári jegyzékek aláírt első példánya. Metodiusunk nagy hátránya volt, hogy a raktári jegyzékek gazdag adattartalmának kiaknázása nem lehetséges a különálló fájlok halmazában, közös keresésre nincs lehetőség. Az 51. oldalon látható példán megmutatjuk, milyen alakváltozáson ment át levéltárunkban a raktári jegyzék.

A raktári jegyzék a jelenben

A magyarországi levéltárügy több szempontból is jelentős átalakulást ért meg a 2010-es években. 2012-ben megalakult az ország levéltárainak többségét magában foglaló Magyar Nemzeti Levéltár. Budapest Főváros Levéltára, a Magyar Nemzeti Levéltár és a NISZ Zrt. konzorciumaként 2009–2013 között ment végbe az első e-levéltár projekt,³⁹ amelyre további fejlesztések épülnek a mai napig, mint például a közigazgatási szolgáltatások levéltári fejlesztése. A levéltárak és a digitalizálódó világ kapcsolatainak erősödése a szakmai munka követelményrendszerét meghatározó rendeletünk 2015-ben történt megújulását eredményezte.⁴⁰

³⁸ Ugyan az E-archivum fejlesztése elkészült 2010 végére, azonban olyan korlátokkal bírt, hogy a Veszprém Megyei Levéltár többszintű raktári jegyzékeinek betöltésére esély sem volt.

³⁹ Elektronikus Levéltár projekt http://mnl.gov.hu/mnl/szkk/elektronikus_leveltar_projekt (A letöltés ideje: 2019. május 31.)

⁴⁰ 27/2015. (V.27.) EMMI rendelet a közlevéltárak és a nyilvános magánlevéltárak tevékenységével összefüggő szakmai követelményekről

E tanulmány témája szempontjából kétségtelenül a legfontosabb az e-levéltár projektnek az MNL megalakulása következtében országos szintre kiterjesztett fejlesztése volt 2012–2013 során. Ennek eredményeként létrejött az Elektronikus Levéltári Portál, amely a kutatók, érdeklődők számára kényelmes, otthonról az interneten keresztül történő tájékozódás és kutatás lehetőségét nyújtja. A portál szolgáltatásai között szerepel az ország közlevéltári állományainak levéltári leírásaiban és levéltári adatbázisokban való egyidejű keresés, valamint a digitális kutatószolgálati felületen történő online beiratkozás és iratkikérés lehetősége is. A Magyar Nemzeti Levéltár integrációs folyamata az Országos Levéltár mellett a megyei tagintézmények számára is megteremtette a lehetőséget az új központi levéltári nyilvántartórendszerhez, a scopeArchivhoz való csatlakozásra. Budapest Főváros Levéltára szintén a scopeArchiv rendszerben kezeli az őrzésében lévő levéltári anyagra vonatkozó alapvető adatokat. Tehát a magyar levéltári rendszer jelentős hányada a levéltári nyilvántartásokat, mint például a törzskönyvi nyilvántartás, a raktári topográfia, az állományváltozási naplók és a raktári nyilvántartások, integrált rendszerben működteti. Ezek a fejlemények a digitális levéltári információszolgáltatás iránti társadalmi igény nagyfokú előretörésével állnak összefüggésben. Mindeközben nyilvánvaló volt, hogy a levéltárak elektronikus tartalomszolgáltató tevékenységében a raktári jegyzékeknek, illetve a bennük fellelhető nagy mennyiségű információknak továbbra is jelentős szerepet kell játszania.

A 2000-es években fokozatosan gyűrűzött be a hazai szakmai közvélemény tudatába a nemzetközi levéltári leíró szabványok⁴¹ léte. A levéltárügy és a levéltári szervezetek prominensei felismerték, hogy ezeket a szabványokat lehet és kell is alkalmazni levéltárainkban. Előtte azonban mindenképpen át kell őket szabni saját viszonyainkra. Ez a felismerés odáig vezetett, hogy 2011-ben a Levéltári Kollégium dr. Sipos András vezetésével felállította a Levéltári Szabványügyi Bizottságot, amelynek első feladata volt a digitális környezetre alkalmazható magyar levéltári leíró szabványok létrehozása a nemzetközi szabványok felhasználásával. A bizottság koordinálása mellett megszülettek az első szabványos levéltári leírások az egyházi és állami anyakönyvek, a térképek és a testületi jegyzőkönyvek irattípusaira.⁴² A következő évek bizottsági tevékenysége során az általános levéltári leírásnak a magyar levéltári környezetre átültetett verziója is elkészült, amelynek nem titkolt célja, hogy bevezetésével gyökeresen alakítsa át a levéltárakban folytatott segédletkészítési munkát.

A kialakuló elektronikus környezet szükségessé tette, hogy a jogszabályi környezet is ehhez igazodjon. 2013-ban a Levéltári Kollégium létrehozott egy szakmai

⁴¹ ISAD(G), második kiadás, 2000.; ISAAR (CPF), 2004.; ISDF, 2007.; ISDIAH, 2008.; <http://www.archivportal.hu/hu/leveltarosoknak/leveltari-szabvanyok/> (A letöltés ideje: 2019. május 31.); EAD, második kiadás, 2002. <http://www.loc.gov/ead/> (A letöltés ideje: 2019. május 31.)

⁴² <http://www.archivportal.hu/hu/leveltarosoknak/leveltari-szabvanyok/>

bizottságot a levéltári szakmai követelményrendszert meghatározó 10/2002. NKÖM rendelet módosítására. A bizottság javaslatában a raktári jegyzékből *raktári nyilvántartás* lett. Adattartalma azonban lényegében nem változott meg. A névváltozás mögött a levéltárelméleti felfogás változása áll. (Sőt, hozzátehetjük, hogy a nomenklatúra megváltoztatása a szakmai közeg felfogásának, majd pedig a gyakorlatnak a lassú megváltoztatását is célozza.) A nemzetközi levéltári leíró szabvány által képviselt elveknek a raktári jegyzék annyiban nem felel meg, hogy a raktári egységek nem lehetnek a leírás alapegységei. A raktári jegyzék történetében tehát alapvető fordulat következett be a 2015-ben jogszabályi szintre emelkedett átkereszteléssel.⁴³ A levéltári egységek sora végül felülkerekedett a raktári egységekre felfűzött szerkezetű jegyzéktípuson. A nemzetközi szabványok következetes alkalmazása azt eredményezte, hogy a raktári jegyzék/nyilvántartás ismét a levéltári nyilvántartások csoportjába sorolódott.

A fordulatot tovább erősíti a scopeArchiv integrált nyilvántartási rendszer Magyarországon való széleskörű alkalmazása. A rendszer használata révén a levéltári egységek leíró jellege erősödik, a levéltári hierarchia alsóbb szintjein pedig visszaköszönnek a hajdani raktári jegyzékek alapegységei, a tételek. Tehát az információ nem veszik el, hanem transzformálódik. A nehézséget most az okozza, hogy miként juttassuk be az új adatbázisba a jobbára excelben készült, illetve tárolt raktári jegyzékeinket. Gyors megoldás az egyes törzsegyeségek szintjén készült raktári jegyzékek fájljainak bármely formátumban (PDF, doc, xls) az adott levéltári, illetve leírási egységhez való becsatolása lenne, de ez nem tekinthető hosszú távon kielégítő megoldásnak. Bár megjegyzem, átmeneti megoldásként alkalmazása üdvös lehet, mivel a segédletfájlok internetes felületen való publikálása és a fájlok letölthetőségének biztosítása így is sok levéltárunk esetében a korábbiaknál a nagyközönség szélesebb körben való informálását nyújthatná. Az igazi, tartós megoldást azonban a raktári jegyzékeknek a scopeArchiv adatbázisába (vagy bármely komplex elektronikus levéltári nyilvántartó rendszerbe) való teljes integrálása, a raktári jegyzékek adatainak betöltése jelentené. Ennek jelentős akadálya azonban a scopeArchiv esetében az átlag levéltáros számára a szükségesnél bonyolultabb módszer, amely a jegyzékeknek a Transfer Assistant elnevezésű betöltésségéd program számára történő exceles előkészítéséből fakad. Így a feltöltések munkaidő- és humán erőforrás igénye magas, hatékonysága alacsony marad még jó ideig. Sokat segítene, ha az exceles raktári jegyzékek szerkezetét közelebb tudnánk vinni a betöltésségéd által megkívánt felépítéshez. Erre az esély megvan, hiszen a tanulmány korábbi részéből kiviláglik, hogy a papír alapú raktári jegyzék is rendelkezik sokrétű strukturáltsággal és hierarchizáltsággal. Márpedig az adatbázisok szerkezetének a struktúra és a hierarchia ugyanúgy alap

⁴³ 27/2015. (V.27.) EMMI rendelet a közlevéltárak és a nyilvános magánlevéltárak tevékenységével összefüggő szakmai követelményekről 30.§ (2) f)

vető jellemzője. A kettő közötti konkordancia megteremtése még mindig aktuális feladata lenne a levéltáros szakmai közönségnek.⁴⁴

Az informatika világának szédítő gyorsaságú fejlődése, változásai mellett feltételezhető, hogy a scopeArchiv is egy olyan rendszer, amely nem feltétlenül lesz örök érvényű. Ezért előretekintve azzal is érdemes számolnunk, hogy valamikor majd jön egy másik rendszer, amelybe az adatbázisban lévő adatállományunk áttölthető lesz. (Az adatok migrációjának lehetősége természetesen bármely új rendszer esetén alapkövetelmény.) A lényeg és a feladat tehát már most is az, hogy a mindenkori integrált, elektronikus nyilvántartórendszerünkbe juttassuk be a levéltárban őrzött iratanyagra vonatkozó, rendelkezésünkre álló adathalmazokat. Ezért kell kiemelt problémaként kezelni a raktári jegyzékek adatállományának a scopeArchivba való minél gyorsabb és egyszerűbb bevitelét.

Összegzés

Hogy mi a raktári jegyzék metamorfózisának kifutása? Kalkai a vég vagy valami más? Úgy vélem, hogy ma még nem tudjuk biztosan megmondani. A digitális átmenet során egységes szakmai koordináció híján a papír alapon még sokáig egységes felépítésű raktári jegyzék elektronikus formába átültetése sajnos nem szabványosított formában történt meg. Ezért – kis túlzással – levéltárunként eltérő utak és gyakorlat alakult ki. Mindennek ellenére a közelmúltban a raktári jegyzék raktári nyilvántartássá átkeresztelése után sem tűnt el a műfaj a palettáról és a levéltári hétköznapiakból sem. Ennek legvalószínűbb oka az, hogy a levéltári anyag nyilvántartására a raktári jegyzék szerkezete elsősorban áttekinthető jellege miatt a továbbiakban is igen alkalmasnak és könnyen kezelhetőnek látszik a levéltárosok számára. Ugyanakkor az integrált adatbázisrendszerek korában a raktári jegyzékek egyedi, integer egységekben való fennmaradásának esélye mégis egyre csökken. Az integrált nyilvántartó rendszer mellett szól az is, hogy egyszerű megoldást biztosít a közvetlen adatbevitel révén. A raktári jegyzéknek az integrált nyilvántartó és tájékoztató jelleget egyaránt magában hordozó nagy szakrendszerekbe való beépülése teret nyerhet azért is, mivel az adatbázisokba épített keresőfunkciók mind összetettebb és rugalmasabb adatszerkezetű megjelenítésükkel enyhítik az önálló raktári jegyzékek hiányát, sőt tájékozódás tekintetében túl is lépnek azok lehetőségein. Nagy előnyt jelent a közvetlen internetes kapcsolat segítségével a gyors és egyszerű közzétételi mód és az őrzött iratanyag adatainak széles körű megismertetésének lehetősége is. A másik oldalról nézve viszont a betöltés után a raktári jegyzék szerkezetének felbomlása, az adatbázisban történő feloldódása információs veszteséggel jár.

⁴⁴ Ehhez hasonló kísérletet tettünk dr. Juhász Zoltánnal, amikor a 2014-es tanulmányunkban egy xml-alapú raktári jegyzék adatmodellt alkottunk meg.

Végeredményben a papír alapon szocializálódott levéltárosnak mégis az lenne a legmegnyugtatóbb, ha az adatbázisba betöltés folyamata reverzibilis lehetne, azaz olyan nyilvántartó adatbázisunk lenne, amelybe az excelben rögzített raktári jegyzék könnyen betölthető lenne, ugyanakkor az adatbázisból export funkcióval újra előállítható lenne a hagyományos felépítésű, egyedi raktári jegyzék is. Amennyiben erre a kompromisszumos megoldásra lehetőség nyílna, a komplex adatbázisrendszer nyújtotta előnyökkel és a hagyományos raktári jegyzék pozitív tulajdonságaival egyaránt élhetnénk.

Források és szakirodalom

MNL OL = Magyar Nemzeti Levéltár Országos Levéltára

XIX-I-18-a = Az államigazgatás felsőbb szervei. Kultúra. Levéltárak Országos Központja. Általános iratok 1950–1957.

XIX-I-7-o = Az államigazgatás felsőbb szervei. Kultúra. Kulturális Minisztérium. Levéltári Igazgatóság. Levéltári Osztály 1974–1979.

MNL VeML = Magyar Nemzeti Levéltár Veszprém Megyei Levéltára

IV.1.f = Veszprém vármegye nemesi közgyűlésének iratai. A nemesi felkelés iratai (Acta insurrectionalia) 1741–1848.

V.142.f = Veszprém város Tanácsának iratai. Adóügyi iratok 1850–1870.

V.321.a = A Csajági Körjegyzőség iratai. Csajág község iratai 1941–1950.

Balázs, 1956 = Balázs Péter: Csomójegyzék és repertórium készítésének szabályozása. Levéltári Híradó, 1956. 1. sz. 153–165.

Borsa, 1955 = Borsa Iván: A levéltári anyag hozzáférhetővé tételének néhány aktuális kérdése. Levéltári Híradó, 1955. 3–4. sz. 199–210.

Cseh et al., 2001 = Cseh Gergő Bendegúz–Körmendy Lajos–Németh István–Rádi Péter–Reisz T. Csaba: A levéltárak helye az információs társadalomban, a levéltári anyag informatikai feldolgozása. Levéltári Szemle, 2001. 1. sz. 4–36.

Dóka et al., 2000 = Dóka Klára–Müller Veronika–Réfi Oszkó Magdolna (szerk.): A magyar levéltártörténet kronológiája 1000–2000. Bp., 2000.

Ember, 1958 = Ember Győző: A levéltári segédletek. Bp., 1958. (Magyar Országos Levéltár Kiadványai IV. Levéltár és Történeti Segédtudományok 1.)

Ember, 1982 = Ember Győző: Levéltári terminológiai lexikon. Bp., 1982. (A Magyar Országos Levéltár Kiadványai IV. Levéltártan és történeti forrástudományok 4.)

Endrényi, 1980 = Endrényi Ferenc (szerk.): Levéltári ismeretek kézikönyve. Bp., 1980.

Kemenszki, 2012 = Kemenszki Gábor: Levéltári raktári jegyzék-kezelő rendszer fejlesztése. (diplomadolgozat) Pannon Egyetem, Villamosmérnöki és Információs Rendszerek Tanszék, műszaki informatikus MSc. Veszprém, 2012.

Körmendy, 2009 = Körmendy Lajos (szerk.): Levéltári kézikönyv. Bp., 2009.

- Künstler, 2005 = Künstler Ferenc: A levéltárak középtávú informatikai stratégiája és feladatterve, 2006–2010. Levéltári Szemle, 2005. 4. sz. 3–19.
- Makkai, 1953 = Makkai László: A levéltári alapleltár mint a tudományos kutatás segédeszköze: megjegyzések az Országos Levéltár eddig megjelent alapleltáiról. Levéltári Híradó, 1953. 2–4. sz. 109–111.
- Pintér, 2010 = Pintér Milán: Levéltári raktári jegyzék alkalmazás tervezése. (diplomadolgozat) Pannon Egyetem, Villamosmérnöki és Információs Rendszerek Tanszék, Műszaki informatika szak, Veszprém, 2010.
- Sashegyi, 1970 = Sashegyi Oszkár: Az áttekintő raktári jegyzék. Levéltári Szemle, 1970. 2. sz. 262–273.
- Szegőfi, 2003 = Szegőfi Anna: Fondismertető (fondtörténeti bevezető) tanulmányok készítése a BFL-ben. Levéltári Szemle, 2003. 3. sz. 22–46.
- Szócs, 1986 = Szócs Sebestyén (összeállította): Útmutató az Új Magyar Központi Levéltár repertóriumainak készítéséhez. Bp., 1986. (Levéltári módszertani füzetek 5.)
- Takáts, 1956 = Takáts Endre: Hozzászólás a leírójegyzék készítésére vonatkozó utasítás-tervezethez. Levéltári Híradó, 1955. 3–4. sz. 278–284.
- Wellmann, 1961 = A levéltári leltár munkautasításának tervezete. 1961. március 18. [A segédletkészítési bizottság nevében Wellmann Imre] 7 + 4 pp. https://library.hungaricana.hu/hu/view/LeveltariKorpusz_06_LeveltariFeldolgozas_4Segedletkeszites/?query=wellmann%20imre&pg=750&layout=s (A letöltés ideje: 2019. május 31.)